

Maria Ludwika Lewicka*

*Staromiejskie obwarowania Olsztyna
w koncepcji miejskich plant
– między konserwacją a kreacją*

*The Old Town fortifications in Olsztyn in the concept of
old town green belt
– between conservation and creation*

Wprowadzenie

W staromiejskim krajobrazie Olsztyna dominują monumentalne budowle o średniowiecznym rodowodzie: Zamek Kapituły Warmińskiej, katedra Świętego Jakuba i Wieża Bramy Górnej tradycyjnie zwana Wysoką Bramą. Autentyzm formy i materiału średniowiecznych budowli oraz ich znaczenie przestrzenne są wartością nadrzędną dla projektu przyszłych plant, skupionego na pozostałościach miejskich murów obronnych i ziemnych formach obwodu warownego¹. Stan zachowania elementów obwarowań determinuje procesy ich utrwalania, a w uzasadnionych przypadkach również odtwarzania przestrzennego w zakresie zgodnym ze współczesną doktryną konserwatorską. Głównym celem jest ochrona zabytkowej materii i jej form budowlanych, architektonicznych oraz ziemnych, poprzez ich identyfikację, dokumentację i konser-

Introduction

The Old Town in Olsztyn is dominated by monumental buildings whose origin goes back to the Middle Ages: Warmia Chapter Castle, St James Cathedral and Upper Gate Tower known as High Gate. The authenticity of the forms and materials of the medieval buildings as well as their significance in space are the primary value for the design of the future old town green belt which focuses on the remains of the city defensive walls and earthworks¹. The condition of the original defensive elements determines the processes of their preservation and in justified cases also the spatial reconstruction in compliance with the contemporary conservation doctrine. The main objective is to protect the historic fabric and its building, architectural, and earth forms by their identification, documentation, and conservation. The contemporary public functions in the old town space require the newly

* Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej/Faculty of Architecture, Warsaw University of Technology.

¹ Stan prawnej ochrony dawnych obwarowań Olsztyna: w 1957 r. wpisano do rejestru zabytków zespół zamkowy z otaczającymi go murami obronnymi; założenie urbanistyczne starego miasta w granicach 50–100 m od zewnętrznej linii obwarowań miejskich; fragmenty gotyckich miejskich murów obronnych i Wysoką Bramę; w 1992 r. wpisano do rejestru zabytków nawiązania kulturowe średniowiecznego starego miasta i zamku (nr A-435, C-160) – zapisy transponowane do Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego m. Olsztyna, 2010.

¹ The legal status of protection of old defensive facilities in Olsztyn: the castle complex with the defensive walls surrounding it; the urban complex of the old town located 50–100 m from the outside line of defensive facilities; fragments of Gothic defensive city walls and High Gate were listed in the National Inventory of Historic Monuments in 1957; the cultural layers of the medieval old town and the castle (no. A-435, C-160) – records shown in the Study of Conditions and Directions of Space Development for the city of Olsztyn, 2010 – were listed in the National Inventory of Historic Monuments in 1992.

wację. Współczesne funkcje publiczne w przestrzeni staromiejskiej wymagają lokalizowania w dawnym pasie warownym nowo projektowanych obiektów, włączanych w historyczny krajobraz i środowisko. Idea realizacji w Olsztynie miejskich plant jest interdyscyplinarnym zadaniem projektowym opartym na podstawach diagnoz historycznych, badań archeologicznych i architektonicznych, konserwatorskich. Wynik zorganizowanego przez urząd miasta w Olsztynie ogólnopolskiego konkursu na projekt plant, rozstrzygnięty w lipcu 2017 r., niebawem uruchomi proces inwestycji miejskiej, w której autentyzm formy i substancji średniowiecznej współistnieć będzie z kreacją nowych obiektów, wyrażającą dzisiejszą wrażliwość na harmonię i piękno.

Historyczna wartość staromiejskich obwodów obronnych

Relikty średniowiecznych fortyfikacji polskich miast są cennym dokumentem historii i spuścizną europejskiego dziedzictwa kultury. Budowa i rozbudowy obwarowań miejskich trwały przez wiek XIV, XV do początku XVI. Wraz ze wzrastaniem ekonomicznej i samorządowej siły mieszczaństwa oraz postępem technicznym w środkach i sposobach walki obwarowania miejskie były modernizowane. Zwielokrotniano linie obronne, podwyższano starsze mury, baszty i wieże, poszerzano i pogłębiano fosy, wyjazdy z bram miejskich poprzedzano szczykami i barbakanami, dodawano nowożytny dzieła zewnętrzne. U progu renesansu większe miasta szczyły się już kompletem miejskiej zabudowy murowanej, wzniesionej w konstrukcji i architektonicznej szacie gotyckiej. Choć renesans, a następnie manieryzm i barok wprowadziły do architektury i krajobrazu miast nowe formy, to mury miejskie w ich głównym zrębie pozostawały w średniowiecznej utylitarnej formie z modernizacjami do broni palnej i artylerii. Nowożytny formy zabudowy miejskiej współistniały z surową, ceglana lub kamienną, gotycką substancją murów obronnych. Stan ten utrzymywał się w różnym stopniu do końca XVIII w. niejako siłą przyzwyczajenia, bo rola militarna średniowiecznych obwarowań praktycznie skończyła się wraz z jego początkiem. Zły stan techniczny wysłużonych murów obronnych był pierwszym powodem ich rozbierania. Regulacje urbanistyczne z trasowaniem nowych wielkomiejskich arterii komunikacyjnych w XIX i na początku XX w. automatycznie eliminowały kolidujące z tymi zmianami obwarowania. Niestety, modernizacja terenów publicznych przez usuwanie architektonicznego dziedzictwa przeszłości była zjawiskiem występującym w bardziej zasobnych miastach, które podobnie jak Olsztyn osiągnęły w XIX w. potencjał ekonomiczny sprzyjający odśrodkowemu w stosunku do staromiejskiego centrum rozwojowi aglomeracji. Refleksja i opamiętanie dawały o sobie znać już w latach 80. XIX w. Przypadkowo odkrywane w tym czasie na Starym Mieście w Warszawie budowle obronne były zaskoczeniem i budziły entuzjazm, a działo się to zaledwie 60 lat po ich kasacji, która objęła nie tylko bramy miejskie z częścią murów obronnych, ale i ratusze Starego i Nowego Miasta oraz zabudowę Przednich Dziedzińców Zamku Królewskiego.

designed structures, which would blend in the historic landscape and the surroundings, to be located in the place where the historic old town defensive walls had been built. The idea of designing the old town green belt in Olsztyn is an interdisciplinary task based on historic diagnoses as well as archeological, architectural, and conservation studies. The results of the national competition organized by the city office in Olsztyn for the design of the old town green belt which were published in July 2017 will soon trigger the urban investment process where the authentic forms and medieval fabric will co-exist with the newly developed structures, expressing the present sensitivity to harmony and beauty.

The historic value of old town defensive works

The medieval relics of fortified cities in Poland are a precious document of historic and the European culture heritage. The city defensive works were constructed and extended in the 14th and the 15th centuries, up to the beginning of the 16th century. The city defensive facilities were modernized along with the growth of the economic and local government strength of the burghers as well as the technical development of the means and methods of warfare. New defensive lines were added, older walls, curtain wall towers and other towers were raised higher, moats were widened and deepened, foregates and barbicans were added to exits from the city gates, other modern outworks were built. At the beginning of the Renaissance, major cities took pride in their complete Gothic masonry architecture. Although the Renaissance, and later Mannerism and Baroque introduced new forms in the city architecture and landscape, the core structure of the city walls retained their medieval, utilitarian forms slightly modified to accommodate firearms and artillery. Early modern forms of urban architecture coexisted with the rough, brick or stone Gothic substance of the defensive walls. Such a situation continued until the end of the 18th century somewhat by force of habit as the military significance of the medieval defensive works practically disappeared by then. The poor technical condition of the old defensive walls was the primary reason of their demolition. The urban regulations with designing new traffic arteries in the 19th and at the beginning of the 20th century automatically eliminated the defensive works which were in the way. Unfortunately, the modernization of public areas by removing the architectural heritage of the past occurred in wealthier cities which, just like Olsztyn, reached the economic potential in the 19th century which favored the urban development. The reflection and self-control became evident already in the 1980s. The defensive works which were discovered at that time by accident in the Old Town in Warsaw were surprising and caused enthusiasm, and all this was happening only 60 years after their demolition which included not only the city gates with some parts of defensive walls but the town halls of the New and Old Towns and the development of the Outer Baileys of the Royal Castle as well.

Idea miejskich plant

Ochrona staromiejskich obwodów warownych i aranżacja na ich terenie zielonych plant sięgają w Polsce I. połowy XIX w. Z powodzeniem zrealizowana w Krakowie koncepcja plant jako parku miejskiego o wysokich walorach przyrodniczych zmierzała do kreacji nowej jakości terenu po zasypaniu fos i po rozbiórkach średnio-wiecznych murów miejskich. Realizacja idei prowadzona była według opracowanego projektu zieleni z wyeksponowaniem fragmentów muru miejskiego z wieżą Bramy Floriańskiej i Barbakanem. W Warszawie, w okresie prezydentury Stefana Starzyńskiego, Jan Zachwatowicz w latach 1937–1938 zrealizował dla Starego Miasta podobną, choć odmienną co do założeń programu konserwatorskiego ideę dla międzymurza i fosy z odrestaurowaniem mostu Barbakanu Bramy Nowomiejskiej. Dokładnie w tym samym czasie wykonywano w Olsztynie sondáže archeologiczne zmierzające do uczytelnienia na powierzchni terenu muru obronnego w zachodnim i wschodnim sąsiedztwie Wysokiej Bramy, rozebranego w poprzednim stuleciu. Zamierzenia tego nie sfinalizowano z powodu wybuchu II wojny światowej². Realizację zielonego pasa z wyeksponowaniem średnio-wiecznych murów obronnych w Warszawie kontynuowano po II wojnie światowej jako element programu odbudowy Starego Miasta. Mury obronne przetrwały bombardowanie Starówki w 1944 r. i zachowały się do naszych czasów dzięki mocnej strukturze i obudowaniu domami w XVIII i na początku XIX w. W latach 50. i 60. XX w. poddano mury restauracji z aranżacją fos miejskich i międzymurza zielenią parkową. Wprowadzono kolorowo kwitnące drzewa owocowe³, co mogło wynikać z XIX-wiecznej tradycji ogrodowej krakowskich Plant. Po epizodach negocjowania zasadności ochrony staromiejskich dzielnic, rozmyślnie niszczonej za pomocą decyzji urbanistycznych⁴, od lat 80. XX w. powszechna stała się postawa akceptacji dla rewaloryzacji staromiejskich obwodów warownych. Studia miast historycznych dowiodły wartości dawnych obwarowań jako urbanistycznego buforu pomiędzy staromiejskim jądrem a późniejszą aglomeracją oraz prozdrowotną rolą tych obszarów.

W realizowaniu plant stan zachowania autentycznej substancji zabytkowej jest istotny, ale nie najważniejszy. Dzięki uformowaniu terenu parkowego chroniony jest historyczny pas wyznaczony podczas rozmierzania miasta lokacyjnego, z przeznaczeniem na obwarowania. Przedmiotem ochrony jest tradycja miejsca. Brak zachowania obiektów obronnych nie musi przesądzać o rezygnacji

² Dokumentacja fotograficzna z badań archeologicznych ze zbiorów ówczesnego konserwatora zabytków w Królewcu jest przechowywana w Instytucie Sztuki PAN w Warszawie [1].

³ Projektowe rysunki – kolorowane na kalce technicznej – przechowywane są w Archiwum Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

⁴ Przykładem mogą być wybudowane we Wrocławiu na staromiejskim terenie betonowe bloki mieszkalne przy linii XIII-wiecznych murów obronnych i na terenie Nowego Miasta, którego zabytkowa zabudowa, po II wojnie światowej w stanie ruiny, nadawała się do odbudowy na podstawie ikonografii historycznej.

The origin of the idea of old town green belts

The beginnings of the protection of old town defensive works in Poland and designing green belts in their location go back to the 1st half of the 19th century. The objective of the successful development of the old town green belt in Cracow as a city park of great natural value was to provide the areas of former moats and demolished medieval city walls with new quality. The idea was implemented according to the design of green areas with the display of fragments of the city wall with Florian Gate and Barbican. When Stefan Starzyński held the office of the mayor of Warsaw, Jan Zachwatowicz in 1937–1938 implemented a similar, yet slightly different in its conservation assumptions, idea for the Old Town with the *zwinger* and the moat, including the restoration of New Town Gate Barbican Bridge. At the same time, archeological surveys were conducted in Olsztyn aiming at displaying the defensive wall which had been demolished in the previous century on the surface of the area west and east of High Gate. This idea, however, was not implemented as World War II broke out². The design of the green belt displaying the defensive walls in Warsaw continued after World War II as an element of the Old Town rebuilding program. The original defensive walls survived the bombardment of the Old Town in 1944 due to their durable structure and the houses built on and around them in the 18th and at the beginning of the 19th century. The walls were restored in the 1950s and 1960s with the green areas in the park designed in the city moats and the *zwinger*. Fruit trees were introduced with colorful flowers³ which might have resulted from the 19th-century garden tradition of the Planty (old town green belt) in Cracow. After some time of denying the reasonability of the protection of old town districts, which were deliberately destroyed by urbanization decisions⁴, the approach of full acceptance of the restoration of old town defensive works became popular in the 1980s. The studies of historic cities proved the value of old defensive facilities as an urban buffer between old town core and later agglomeration as well as health-conducive character of those areas.

When implementing the design of the old town green belt, the condition of original, historic substance is significant but not the most important. The historic belt designed when the chartered town was laid out for defensive purposes is protected due to the shape of the park area. The object of the protection is the tradition of the site. The lack of original defensive works does not have to determine the resignation from the development of the old

² Photographic documentation of the archeological studies from the collection of the then conservation officer in Królewiec is held in the Institute of Art at the Polish Academy of Sciences in Warsaw [1].

³ Design drawings – colored on tracing paper – held at the Archives of the Department of Polish Architecture at the Faculty of Architecture, Warsaw University of Technology.

⁴ A good example of that is the residential buildings made of concrete along the 13th-century defensive walls in the Old Town as well as in the New Town in Wrocław whose historic architecture, which was in ruin after World War II, could be rebuilt on the basis of historic iconography.

z utworzenia plant miejskich. Gdy zachowana jest spora część budowli dawnego obwodu umocnień, ujawnia się dążenie do pokazania możliwie największej części, a nawet całego planu obwarowań – jak w Olsztynie (il. 1). Idea pełnej ekspozycji wynika ze świadomości wartości tego dziedzictwa kulturowego oraz emocjonalnej więzi z miastem jego władz i mieszkańców.

W zależności od stopnia zachowania historycznych form i struktur staromiejskich obwarowań oraz stanu ich naukowego udokumentowania stosuje się adekwatne metody i rozwiązania rewaloryzacyjne. Im lepsze jest zachowanie historycznych murów obronnych, jak na przykład w Paczkowie czy Żarach, tym bardziej dominują konserwatorskie działania utrwalająco-zachowawcze. Współczesna kreacja uzupełnień przestrzennych i krajobrazowych jest wówczas dopełniająca, drugoplanowa, a najczęściej nawet zakazana! Narzędziem kreacji krajobrazowej staje się komponowana zieleń i iluminacje nocne. Przy niskim stanie zachowania substancji zabytkowej inwencja twórcza autorów projektu zagospodarowania plant może wzrastać. Dlatego każdy przypadek wymaga indywidualnego rozpatrywania.

Uzasadnienie pokazania obwodu dawnych obwarowań Olsztyna w koncepcji plant

Przez pięć stuleci obwód warowny z murami miejskimi okalał stare miasto w Olsztynie, będąc elementem jego struktury przestrzennej⁵ [2], [3]. Wykonana około połowy XIX w. inwentaryzacja budowlana północnego fragmentu muru obronnego z basztami⁶ oraz spory zbiór fotografii murów obronnych z początku XX w. świadczą o docenianiu ich wartości historycznej. Fotografie murów ukazują ich wysłużenie i zły stan. Powstało kilka planów fortyfikacji miasta i zamku w ich ostatniej znanej formie około 1800 r.⁷ [4]. W początkach XX w. do spłyconych

⁵ Kalendarium: połowa XIV w. – budowa zamku, 1353 – lokacja Olsztyna, 1378 – rozszerzenie lokacji o teren Nowego Miasta; 1378–1425 budowa miejskich murów obronnych z prostokątnymi wykuszami, z niskim murem z okrągłymi basztami. Bramy miejskie: Dolna, Górna i Młyńska (od początku XVI w. jako Furta Młyńska). Furty: przy katedrze, przy Bramie Dolnej, Wodna. Zewnętrzny brzeg fosy od północy i wschodu umocniono murem przeciwskarpy. Około 1480 r. do frontu przedbramia Bramy Górnej dostawiono basztę ogniową i wyjazd uzyskał postać barbakanu. W latach 1620, 1657, 1708 miały miejsce pożary i ruiny niszczące fortyfikacje, ale ich skutki naprawiano. Od połowy XVIII w. zaprzestano napraw i część murów obronnych przekazano w prywatne ręce. Pozostałe rozbierano: 1789–1790 barbakan Bramy Górnej, 1805 basztę przy ul. Lelewela, 1806, 1820 basztę przy Bramie Dolnej, lata: 1814, 1836, 1844, 1849 basztę z umocnieniami południowego odcinka muru niskiego i przeciwskarpy fosy, w 1846 rozebrano do wysokości 1 m mur miejski przy Bramie Górnej; 1841 – zasypano fosę przed Bramą Górną, a w początkach XX w. uformowano nasyp drogowy Zeppelin Strasse.

⁶ Inwentaryzacja budowlana muru i baszt w sąsiedztwie Targu Rybnego, rysunek Wronki z 1849 r., AP Olsztyn, sygn. Olsztyn 367-026-027.

⁷ Plany dokumentujące obwarowania Olsztyna: plan opracowany przez Wronkę, kopia z 1904 r.; Plan miasta i zamku według C. Steinbrechta, 1881 r.; Szkic fortyfikacji miejskich wykonany przez J. Guisego, 1860; „Plan Olsztyna około 1800 r. według starych planów uzupełniony” według C. Wünscha, 1933; szkic umocnień miejskich Olsztyna,

town green belt. When there are a lot of original structures of old defensive works, there emerges an attempt at displaying as much as possible or even the whole defensive design – like in the case of Olsztyn (Fig. 1). The idea of complete display results from the awareness of the value of the cultural heritage and the emotional bond between the city and its authorities as well as inhabitants.

Depending on the degree of preservation of the historic forms and the structures of old town defensive works as well as the condition of their scientific documentation, adequate methods and restoration solutions are applied. The better the preservation of historic defensive walls, like for instance in Paczków or Żary, the more conservation and preservation activities. The contemporary creation of space and landscape infills is then complementary, secondary and most often just forbidden! The landscape is then created with green areas and night illuminations. When the level of preservation of historic substance is low the creative invention of the authors of the development design of the old town green belt can grow. That is why each case should be considered separately.

The reasons for the displaying the historic defensive works of Olsztyn in the concept of the old town green belt

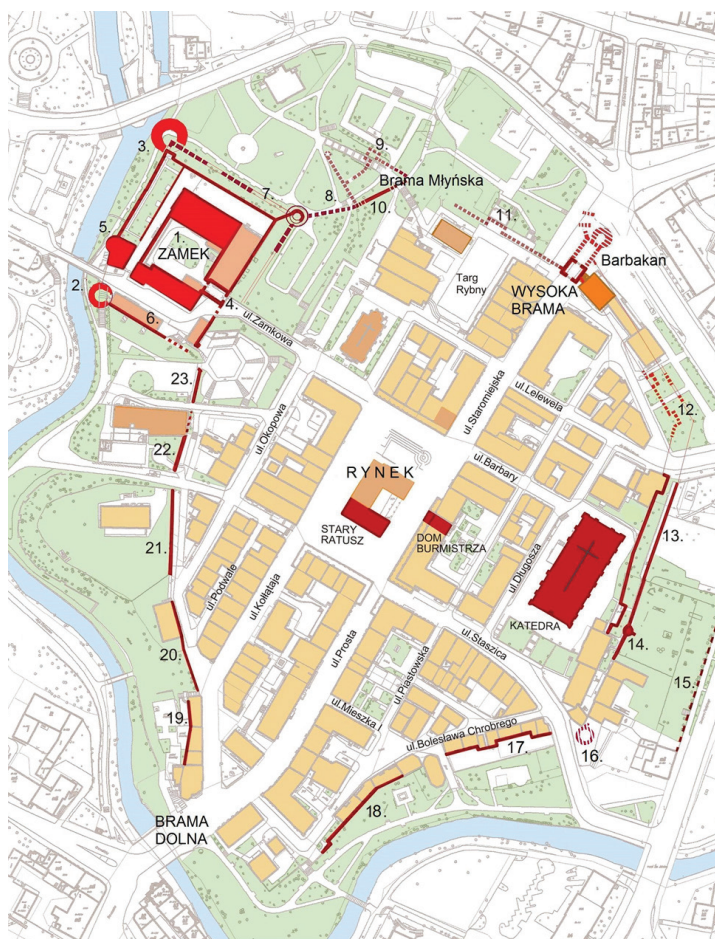
The Old Town in Olsztyn has been surrounded by the city defensive walls, which have been an element of its spatial structure, for five centuries⁵ [2], [3]. The building survey conducted in the middle of the 19th century of the north section of the defensive wall with towers⁶ and a large collection of photographs of the defensive walls from the beginning of the 20th century testify to the appreciation of their historic value. The photographs of the walls demonstrate their long use and poor condition. There were developed several plans of the fortification of the city and the castle in their latest known form around 1800⁷ [4]. The east

⁵ Historic chronology: middle of the 14th century – construction of the castle, 1353 – city charter awarded to Olsztyn, 1378 – city charter extension to the New Town; 1378–1425 construction of the city defensive walls with rectangular bay windows, with a low wall with round towers. City gates: Lower gate, Upper Gate and Mill Gate (since the beginning of the 16th century known as Mill Door). Doors: Water Door by the cathedral at Lower Gate. The outside moat bank from the north and east was strengthened with a counterscarp wall. Around 1480 a fire tower was annexed to the front of the foregate of Upper Gate and the exit turned into a barbican. In 1620, 1657, 1708, some fires broke out and the fortifications were devastated but their results were repaired. The repairs stopped in the middle of the 18th century and some part of the defensive walls became privately owned. The rest was demolished: 1789–1790 the barbican of Upper Gate, 1805 the tower at Lelewela Street, 1806, 1820 the tower at Lower Gate, 1814, 1836, 1844, 1849 the defensive tower in the south section of the low wall and the moat counterscarp, in 1846 the city wall at Upper Gate was demolished up to the height of 1 m; 1841 – the moat was filled up in front of Upper Gate and a road embankment Zeppelin Strasse was formed at the beginning of the 20th century.

⁶ The survey of the wall and the towers in the vicinity of Fish Market, drawing by Wronka from 1849, AP Olsztyn, signed Olsztyn 367-026-027.

⁷ Plans documenting the defensive works in Olsztyn: plan developed by Wronka, copy from 1904; Plan of the city and the castle by C. Steinbrecht, 1881; sketch of the city fortifications by J. Guise, 1860;

- Legenda/Legend
- linia ciągła – zachowane odcinki murów/continuous line – sections of original wall,
 linia przerywana – relikty zidentyfikowane w badaniach archeologicznych/broken line – relics identified in archeological studies;
- 1 – Zamek Kapituły Warmińskiej/Warmia Chapter Castle,
 2 – baszta bramna zamku/castle gate tower,
 3 – basteja podwala zamku/castle berm round bastion,
 4 – wschodnia brama zamku/east castle gate,
 5 – baszta bramna zamku/castle gate tower,
 6 – budynek straży/guard house,
 7 – podwale zamku z narożną basztą/castle berm with corner tower,
 8 – mur grodzy i przeciwskarpy fosi – mur szyjowy Bramy Młyńskiej/cofferdam and moat counterscarp wall – neck wall of Mill Gate, 9 – fortyfikacje ze „złamana basztą”/fortification with “broken tower”,
 10 – wolnostojący fragment muru/free standing wall,
 11 – fragment podwala/section of castle berm,
 12 – relikty 2 linii obwarowań/relics of the 2nd line of defensive works,
 13 – dwie przestrzenne linie muru z basztą muru niskiego/two lines of wall with low wall tower,
 14, 15 – mur przeciwskarpy fosi/moat counterscarp wall,
 16 – baszta/tower,
 17 – mury z „budami” z XVIII–XIX w./walls with “wall houses” from the 18th–19th century,
 18 – restaurowany mur z nowymi domami na murze/wall with new houses on the wall under restoration,
 19, 20 – mur obronny skarpujący wysoki brzeg miasta od rzeki w części nadbudowany domami na murze XVIII–XX w./defensive wall retaining high bank of the city against the river with wall houses from 18th–20th centuries,
 21, 22 – relikty muru konserwatorsko nadbudowane/relics of the wall built under conservation supervisions,
 23 – wolnostojący fragment muru/free standing wall

Il. 1. Plan Starego Miasta w Olsztynie (oprac. M.L. Lewicka 2007, 2017)

Fig. 1. Plan of the Old Town in Olsztyn (by M.L. Lewicka 2007, 2017)

naspami fos, wschodniej i północnej, wkroczyła zabudowa. Przez północną fosę w sąsiedztwie Wysokiej Bramy wytyczono na nasypie drogowym ulicę łączącą nowe centrum (historyczne Górne Przedmieście) ze staromiejskim Targiem Rybnym. Niekontrolowane pod względem konserwatorskim działania branży kanalizacyjnej po 1945 r. niszczyły pozostałości tkwiące w strefie archeologicznej w sąsiedztwie zamku i na północnym obrzeżu Targu Rybnego. Na skutek wymienionych działań północny front starego miasta pozbawiono murów obronnych. Nad splantowanym obszarem dominuje wieża Wysokiej Bramy – ikona Olsztyna⁸. Ocalały też z rozbiórek trzony murów obronnych, pełniące funkcję konstrukcyjną skarpowania wysokiego ziemnego zbocza koryta Łyny od strony południowej i wschodniej średniowiecznego miasta. Pozostały również trzony murów obudowywane i nadbudowywane od XVIII w. tzw. budami, czyli domami na murze [5]. Ich charakterystyczna forma ma dziś specjalną wartość historyczną i kulturową, stanowiąc atrakcyjny fragment plant.

IS PAN; „Olsztyn w wiekach wczesnych” według A. Funka, publikacja H. Bonka, 1930; „Górne Przedmieście Olsztyna”, Plan Beckera, 1807.

⁸ Ocalała dzięki walorom użytkowym i urodzie średniowiecznej budowli, adaptowana na więzienie.

and west moats which were shallowed by structural fills were developed with buildings at the beginning of the 20th century. A street was made on a road embankment connecting the new center (historic Upper Suburb) with the old town Fish Market across north moat close to Upper Gate. The sewage systems operations, uncontrolled in respect of conservation, which were conducted after 1945 in the area destroyed the archeological remains near the castle and to the north of Fish Market. As a result the defensive walls disappeared from the north front of the old town. The tower of Upper Gate – the highlight of Olsztyn – dominates the plain area around it⁸. There are original cores of the defensive walls which survived the demolitions and retained the high slope face of the river bed of the Łyna River from the south and east sides of the medieval city. The so called *wall houses* were built in and on the original walls in the 18th century [5]. Their characteristic forms are today of special historic and cultural value, providing an attractive fragment of the old town green belt.

“Plan of Olsztyn from around 1800 based on old plans supplemented” by C. Wunsch, 1933; sketch of the city defensive facilities of Olsztyn, IS PAN; “Olsztyn in the early ages” by A. Funk, publication by H. Bonk, 1930; “Upper Suburb of Olsztyn”, Plan by Becker, 1807.

⁸ Survived due to the utilitarian qualities and the beauty of the medieval structure, converted into a prison.

Zachowane fragmenty murów obronnych poddawano konserwacji z elementami restauracji, dążąc od lat 50. XX w. do wypracowania miejscowego stylu dla uzupełnień konserwatorskich. Na początku XXI w., podczas prac konserwatorskich dostawiono do zachodniego boku Bramy Górnej rekonstrukcję fragmentu miejskiego muru wysokiego jako obiektu dydaktycznego i zarazem podparcie boku wieży⁹.

Staromiejskie obwarowania Olsztyna w badaniach archeologicznych

Odkrycia dokonywane w latach 70. i 80. XX w. podczas nadzorów archeologicznych w trybie badań ratowniczych dostarczały zwiastunów formy i kształtu obwarowań miasta lokacyjnego. Na przełomie XX i XXI w. stacjonarnymi badaniami archeologicznymi i pracami konserwatorskimi objęto najpierw wschodni front przy katedrze na całej szerokości obwarowań łącznie z murem przeciwskarpy fosy miejskiej¹⁰ [6]. W 2003, 2004 r. przeprowadzono badania siedziby straży zamkowej, budynku znanego pod nazwą Magazynu Solnego. Objęły też południową kurtynę obronną zamku i elementy cylindrycznej baszty z początku XVI w., flankującej niegdyś zachodni wjazd do warowni¹¹. W 2006 r. odsłonięte zostały budowle Bramy Młyńskiej zachowane w postaci murowanych z eratycznego kamienia cokołów i ław fundamentowych z najstarszym punktem obrony tego zespołu, narożną basztą i nowszą furtą, której powstanie można wiązać z osobą Mikołaja Kopernika [7]¹². Ujawniono wówczas niktłe relikty muru miejskiego pomiędzy zamkiem a Bramą Górną [8]. W dalszych latach odkopano dwie linie muru obronnego z basztami na wschodnim odcinku frontu północnego [9]. W roku 2011 rozpoczęto badania przed wieżą Wysokiej Bramy. Wraz z odkryciem reliktyw baszty typu rondela [10], głównego elementu XV-wiecznego barbakanu, ujawniła się z wielką siłą emocjonalna wartość znaleziska. Mieszkańcy Olsztyna godzili się z trwającym siedem lat paraliżem komunikacyjnym w obrębie pl. Jedności Słowiańskiej oraz kolejnymi etapami badań archeologicznych. W tym czasie wykonano też badania umocnień wschodniego i północnego podwału zamku z nadrzeczną basteją i murami grodzącymi fosę od strony Bramy Młyńskiej. Na wschodnim froncie miasta, w sąsiedztwie

Since the 1950s, the objective of conservation and restoration of the original fragments of defensive walls has been to preserve them in a local conservation style. During the conservation work conducted at the beginning of the 21st century, a reconstructed fragment of the high city wall was annexed to the west side of Upper Gate for educational purposes and to support the tower⁹.

The Old Town defensive works in Olsztyn in archeological studies

The discoveries made in the 1970s and the 1980s during archeological site visits connected with rescue operations provided some information about the form and development of the chartered city defensive works. At the turn of the 20th and the 21st centuries, the stationary archeological studies and conservation work first covered the east front by the cathedral – the whole cross section of the defensive works, including the city moat counterscarp wall¹⁰ [6]. The studies conducted in 2003, 2004 regarded the castle guard house known as Salt Warehouse as well as the south castle defensive curtain with some elements of the cylindrical tower from the beginning of the 16th century which once was flanking the west entrance to the castle¹¹. The original structures of Mill Gate were uncovered in 2006 in the form of masonry basecourses made of glacial erratics and foundation footing with the oldest point of defense in that complex, the corner tower and newer gate whose origin can be connected with Nicolaus Copernicus [7]¹². Some relics of the city wall were discovered then between the castle and Upper Gate [8]. Two lines of the defensive wall with towers in the east section of the north front were unearthed later [9]. The year 2011 initiated the studies in front of High Gate. The discovery of some relics of a roundel tower [10], the main element of the 15th-century barbican, resulted in an emergence of strong emotional value of the find. The citizens of Olsztyn were willing to tolerate seven years of gridlock in the area of Jedności Słowiańskiej Square and the next stage of archeological studies. The studies of the defensive facilities in the east and north of the castle berm were conducted at the same time, including the round bastion by the river and the walls by the moat at Mill Gate. A round bastion was unearthed in the slope face by old Water Gate on the east front of the city near the cathedral. The archeological

⁹ Projekt rekonstrukcji: Marek Kowalczyk, autor badań architektonicznych wieży, 2005. Prace restauratorskie na ścianach wieży prowadził Międzyuczelniany Instytut Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki przy Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

¹⁰ Badania archeologiczne w pasie staromiejskich obwarowań Olsztyna prowadzi od lat 90. XX w. głównie Adam Mackiewicz z zespołem, w trybie ratowniczym i stacjonarnym, zapewniając ich merytoryczną ciągłość.

¹¹ Badania prowadził Międzyuczelniany Instytut Konserwacji przy ASP w Warszawie pod kierunkiem A. Kossa, 2004. W ramach zadania autorka wykonała badania architektoniczne, studia i projekt konserwatorski (współpraca z M. Kowalczykiem) dla budynku straży zamkowej (Magazynu Solnego) z XVII w.

¹² Budowa Furty Młyńskiej przypada na okres urzędowania Mikołaja Kopernika na zamku w Olsztynie, a to przesądza o jego udziale w tej budowie, spowodowanej utratą Bramy Młyńskiej na skutek awarii budowlanej baszty ją flankującej.

⁹ Reconstruction project: Marek Kowalczyk, author of architectural studies of the tower, 2005. Restoration work on the walls of the tower was conducted by the Interacademic Institute of Conservation and Restoration of Art at the Academy of Fine Arts in Warsaw.

¹⁰ The archeological studies on the old town defensive works in Olsztyn have been conducted since the 1990s mainly by Adam Mackiewicz with his team to repair and maintain their continuity.

¹¹ The research was conducted by the Interacademic Institute of Conservation at the Academy of Fine Arts in Warsaw led by A. Koss, 2004. The task included the author conducting architectural research, studies, and conservation project (cooperation with M. Kowalczyk) of the guard house (Salt Warehouse) from the 17th century.

¹² The construction of Mill Door took place when Nicolaus Copernicus was in charge of the castle in Olsztyn and this determines his participation in the construction caused by the loss of Mill Gate as a result of the construction failure of the tower adjacent to it.

katedry odkryto spod ziemnego stoku basteję przy dawnej Furcie Wodnej. Badania archeologiczne w rejonie Bramy Młyńskiej i Bramy Górnej ujawniły istnienie strategicznych dla miasta budowli obronnych, dotąd nieznanymi nauce, nawet badaczom i dokumentalistom sprzed końca XIX i początku XX w., mającym lepszy niż my dziś dostęp do archiwaliów.

Planty w Olsztynie – rola i metoda przedprojektowych studiów konserwatorskich

Olsztyn lokowano na terenie o mocno zróżnicowanej konfiguracji, do której dopasowywano ukształtowanie i rodzaj obwarowań. Stąd wielość występujących form budowlanych i typów obiektów warownych, niejednokrotnie zaskakujących badaczy swym istnieniem i kształtem.

Również stan zachowania staromiejskich struktur warownych Olsztyna jest zróżnicowany. Przed pracami projektowymi należało określić cechy i charakter terenowej ekspozycji konserwatorskiej, by była spójna pod względem krajobrazowym i urbanistycznym z istniejącymi, zachowanymi i już konserwatorsko opracowanymi elementami dawnego obwodu obronnego [11]. Waloryzacja konserwatorska objęła cały warowny obwód Starego Miasta wraz z zamkiem¹³. Dla uporządkowania analiz i przyszłych opracowań projektowych, zadań inwestycyjnych i innych potrzeb podzielono plan staromiejskiego obwodu na 12 odcinków (il. 2).

Odcinki charakteryzują się podobnym stanem zachowania budowli, formy i struktury budowlanej oraz ekspozycji w krajobrazie miasta. Badania obejmowały całą szerokość pasa obronnego z fosą oraz ziemnymi elementami skarp i przeciwskaarp. Na odcinkach nr 1, 2, 4, 5, 7 mury obronne są w różnym stopniu zachowane przestrzennie. Na dalszych (6, 7, 8¹⁴, 9) mury mają postać podziemnych relikwów i w większości były przedmiotem badań archeologicznych.

Punktem wyjścia i podstawą konserwatorskich decyzji projektowych jest wiedza o pierwotnej formie i funkcji dzisiejszego relikwitu, który ma podlegać utrwaleniu i uczynieniu w staromiejskiej przestrzeni krajobrazowej. Dawne relacje wysokościowe są istotne dla oddania w projekcie sugestii formy obiektu. Odwracanie historycznych relacji wysokościowych będących immanentną cechą funkcji zabytku obronnego (np. wieża-mur obronny) jest zaburzeniem, które wprowadza dezinformację i zakłamanie edukacyjnego przekazu. Uznając zasadę, że studialny model formy pierwotnej musi poprzedzać projektowanie ekspozycji relikwów w środowisku i krajobrazie, powstały tego typu studia na zamówienie miejskiego konserwatora zabytków w Olsztynie [12].

¹³ Pracę studialno-konserwatorską wykonała autorka na zamówienie miejskiego konserwatora zabytków w Olsztynie.

¹⁴ Dotyczy fragmentu muru obronnego przy Targu Rybnym, gdzie po 1945 r. zlokalizowano betonowy zasobnik kanalizacji miejskiej na fragmencie odcinka 8, prawdopodobnie niszcząc przy tym relikwity muru obronnego.

Il. 2. Stare Miasto w Olsztynie. Podział obwodu staromiejskich obwarowań na odcinki badawcze (oprac. M.L. Lewicka, 2007)

Fig. 2. Division of old town defensive works in Olsztyn into study sections (by M.L. Lewicka, 2007)

studies in the area of Mill Gate and Upper Gate uncovered the existence of defensive facilities of strategic importance for the city which had been unknown earlier even to the researchers and documentalists from the end of the 19th and the beginning of the 20th century who had a better access to archives than today.

The old town green belt in Olsztyn – role and method of pre-design conservation studies

Olsztyn was originally located in a highly varied area which determined the form and shape of its defensive works. That is why their forms and types are so diversified and often surprising to the researchers.

The level of preservation of the old town defensive structures in Olsztyn varies. The features and the character of the conservation site exposure should be determined before design work so that it would blend in the landscape and urban appearance of the existing, original and already restored elements of old defensive works [11]. The conservation restoration covered all old town defensive facilities as well as the castle¹³. For the purpose of ordered analyses and future design work, as well as investment

¹³ The study and conservation work conducted by the author was commissioned by the city conservation officer in Olsztyn.

Staromiejskie obwarowania Olsztyna – charakter i stan zachowania

Mury obronne zachowane przestrzennie

1. Mury obronne funkcjonujące jako kurtyny obronne i zarazem konstrukcyjne mury utrzymujące nasypy ziemne: odcinki 10, 11, 12 – mury parchamowe zamku zachowane do poziomu chodników straży. W zachodniej kurtynie z dwu baszt bramnych zachowana północna. Odcinek 5 – zachowana cała szerokość systemu obronnego z murem przeciwskarpy fosy. Mur wysoki przy katedrze poddano w XXI w. restauracji z odtworzeniem ceglano-trzonu i zadaszania baszty muru niskiego. Odcinek 2 – miejski mur obronny utrzymujący wysoką skarpię rzeczną, nadbudowywany „domami na murze”. Mury o specjalnie wysokiej wartości kulturowej mimo rozebrania bojowych ganków i ich nadbudowy domami od strony uliczki przymurnej; element urbanistyczny staromiejskiego krajobrazu z utrwalonym autentyzmem procesów dziejowych, ich formą i patyną. Odcinek 10 – kurtyna północna zamku, niszczone w XIX w. i prowizorycznie w XX w. naprawiana; jej średniowieczna kamienna podstawa przysłonięta wtórnymi nasypami. Odcinek 4 – średniowieczny mur obronny (zlokalizowany na płaskim terenie), adaptowany (XIX w.?) na cele mieszkalne, zaś jego południowy odcinek nadbudowany w 2. połowie XX w. stylizacją „domów na murze”.

2. Wolnostojące obiekty i fragmenty muru obronnego: odcinek 7 – wieża Bramy Górnej w końcu XIX w. poddana restauracji z rekonstrukcją szczytów; na początku XXI w. zakonserwowano mury elewacji (il. 3), dla celów edukacyjnych odtworzono fragment miejskiego muru wysokiego z blankami i gankiem obrońców. Odcinek 12 – mur w fosie zamku¹⁵ i odcinek 9 – mur w zespole Bramy Młyńskiej. Oba fragmenty muru zachowane są do wysokości chodnika obrońców z fragmentem przedpiersia bez blanków, oba po zachowawczych pracach konserwatorskich. Odcinek 12 – wschodni fragment południowej kurtyny zamku wymaga interpretacji badawczej i konserwatorskiego opracowania na podstawie badań architektonicznych¹⁶. Odcinek 1 – konserwatorsko opracowana nadbudowa relikwów muru obronnego jako niski ciąg o zmiennej wysokości o walorze krajobrazowym.

Relikty muru obronnego i obiektów warownych zachowane pod poziomem dzisiejszego terenu – wskazane do wyeksponowania na powierzchni

Historycznie, grunt i wody fosy stykały się tylko z kamiennym cokołem budowli obronnych. Wtórnie dla obwarowań nasypy niwelacyjne z XIX i XX w. spoczywają na ceglanych trzonach murów obronnych, powodując ich korozję. Zmiany aktualnej formy ukształtowania po-

projects and other needs, the plan of old town defensive works was divided into 12 sections (Fig. 2).

The sections demonstrate a similar level of preservation of original buildings, forms, and structures as well as exposure in the city landscape. The studies covered the whole cross section of the defensive walls with the moat and earthen elements of scarps and counterscarps. The degree of spatial preservation of the original defensive walls in section 1, 2, 4, 5, 7 varies. The remaining original walls (6, 7, 8¹⁴, 9) have the form of underground relics and they are mostly subject to archeological studies.

The starting point and the basis of the conservation project decisions is the knowledge of the original form and functions of the relic which is supposed to be preserved and exposed in old town landscape. Old height relationships are important to render the suggestion of the forms of structures in the project. The disturbance of historic height relationships, being inherent features of the functions of historic defensive structures (e.g. tower-defensive wall), is a deviation that provides false information and erroneous educational content. Following the principle that a study model of the original form must precede the design of exposed relics on the site and the landscape, such studies were commissioned by the city conservation officer in Olsztyn and they were developed [12].

The Old Town defensive works in Olsztyn – character and level of preservation

Spatially preserved original defensive walls

1. The defensive walls, operating as defensive curtains as well as structural walls retaining earth embankments: section 10, 11, 12 – *zwinger* walls of the castle preserved up to the level of wall walks. Out of two gate towers in west curtain, the north tower is original. Section 5 – original whole section of the defensive system with the moat counterscarp wall. The high wall by the cathedral was restored in the 21st century with its brick core and the low wall tower roof. Section 2 – city defensive wall retaining high river embankment with “wall houses” on it. Especially high cultural value walls in spite of the demolition of guard porches and wall houses from the wall street; urban element of old town landscape with imprinted authenticity of historic processes, their form and patina. Section 10 – north curtain of the castle, destroyed in the 19th century, makeshift repairs in the 20th century; its medieval stone basecourse covered with embankments. Section 4 – medieval defensive wall (located on flat area), converted (the 19th century?) for residential purposes; its south section with “wall houses” built on it in the 2nd half of the 20th century.

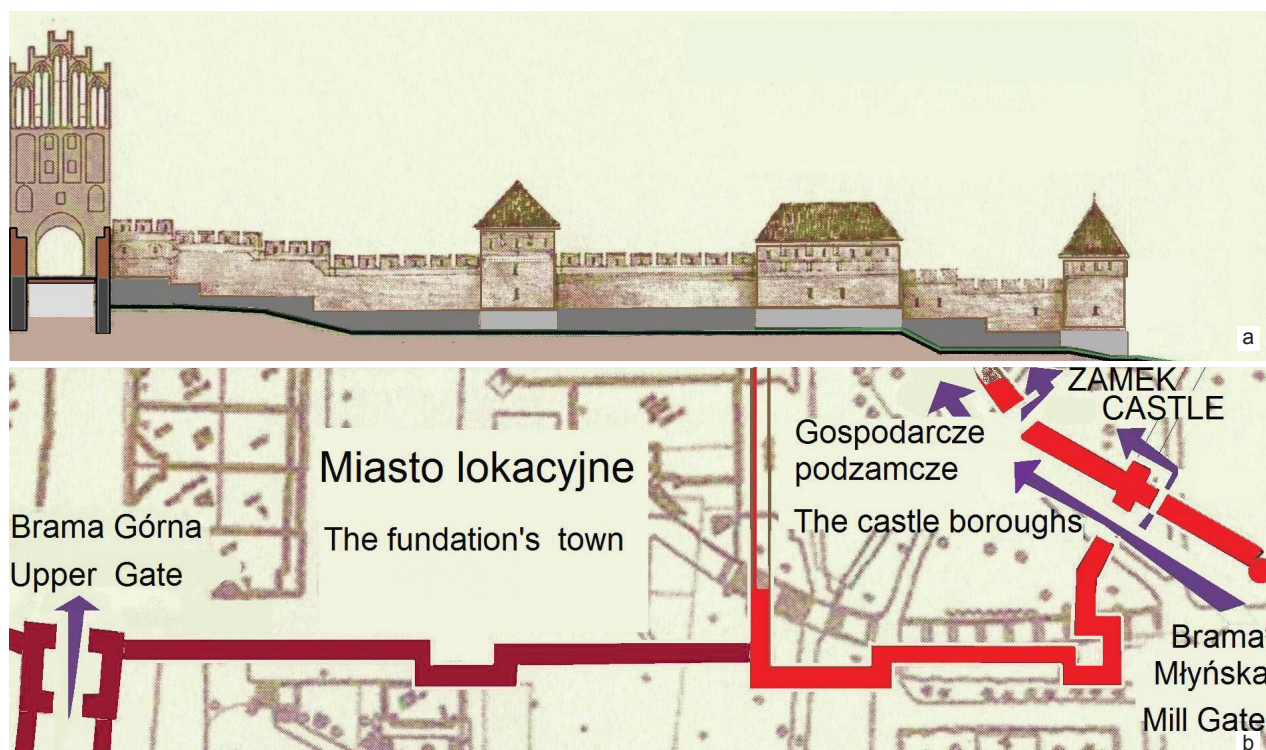
2. Free standing structures and fragments of the defensive wall: section 7 – tower of Upper Gate was restored at the end of the 19th century, including a reconstruction of

¹⁵ Program pierwszych prac konserwatorskich na tym odcinku ustalili w końcu lat 50. XX w. prof. Bohdan Guerquin.

¹⁶ Element wtórny kryjący pierwotny – prawdopodobne wyjście z zamku do fosy i ogrodów zamkowych.

¹⁴ Regards a fragment of the defensive wall by Fish Market where the city sewage tank made of concrete was found after 1945 in section 8, most probably damaging the relics of the defensive wall.

II. 3. Olsztyn. Odcinek 8–9. Średniowieczne fortyfikacje północnego frontu miasta od Bramy Górnej do Bramy Młyńskiej. Studia gabarytu i planu murów obronnych w 2. połowie XIV–k. XV w. wykonano na bazie pomiarów z XIX w., fotografii z początku XX w. i badań archeologicznych z 2006 r.: a – widok, b – rzut (oprac. M.L. Lewicka, 2010)

Fig. 3. Olsztyn. Section 8–9. Medieval fortifications of the north front of the city from Upper Gate to Mill Gate.

The studies of the dimensions and layout of the defensive walls in the 2nd half of the 14th century and the end of the 15th century were conducted on the basis of the measurements from the 19th century, photographs from the beginning of the 20th century and archeological studies from 2006: a – elevation, b – plan (by M.L. Lewicka, 2010)

wierzchni terenu i jego aranżacji będą uwalniać zabytkowy mur z zasypów i odsłaniać lica, które historycznie były odsłonięte. W ramach działań konsolidacyjnych i reintegracyjnych przewidziane jest odtwarzanie niektórych utraconych przez budowlę warowne części w celu uczynienia ich lokalizacji, przebiegu lub gabarytu. Forma i zakres odtworzeń murowych oraz zasięg usuwania XIX-wiecznych nasypów niwelacyjnych wynikają z przesłanek konserwatorskich, krajobrazowych, urbanistycznych, edukacyjnych i funkcjonalności terenu. Wymienione zabiegi dotyczą: odcinka 5 – basteja przy dawnej Furcie Wodnej i mur przeciwskarpny fosy miejskiej; odcinka 6 – mury: wysoki i niski w obrębie skweru; odcinka 7 – zespół budowli obronnych Bramy Górnej z szczył bramną, basztą barbakanu i filarami mostu przez fosę; odcinka 8 – mur wysoki – kamienny cokół wschodniej części odcinka – do odsłonięcia z zasypu, odsłonięcie i nadbudowa muru przeciwskarpny fosy miejskiej¹⁷; odcinka 9 – możliwe utworzenie ekspozycji „złamanej baszty” i pierwszej Bramy Młyńskiej; odcinka 10 – mur niski podwala zamku od strony fosy z basteją nad Łyną i z węzłem murów w fosie zamkowej przy narożnej baszcie podwala i murze grodzy; nadrzeczna basteja (na powierzchni gruntu utrwalona) – wska-

gables; the facade walls were secured at the beginning of the 21st century (Fig. 3), a fragment of the city high wall was reconstructed for educational purposes with crenellation and a guard porch. Section 12 – wall in the castle moat¹⁵ and section 9 – wall in Mill Gate complex. Both fragments of the wall are preserved up to the height of the wall walk with a fragment of breastwork with no battlement, both after maintenance conservation work. Section 12 – east fragment of south curtain of the castle requires research interpretation and conservation study on the basis of architectural work¹⁶. Section 1 – conservation study of low structure of various height on the relics of the defensive wall, providing landscape quality.

Relics of the defensive wall and works preserved underground – selected to be displayed above the ground

Historically, the ground and the water of the moat were in contact only with the stone basecourse of defensive works. The embankments which were made later (in the 19th and the 20th century) rest on brick cores of defensive

¹⁷ Badania archeologiczne muru przeciwskarpny w 2018 r. przeprowadził A. Mackiewicz.

¹⁵ The program of the first conservation work in this section was agreed at the end of the 1950s by Professor Bohdan Guerquin.

¹⁶ Secondary element covering the original element most probably of the exit from the castle to the moat and the castle gardens.

Il. 4. Wieża Wysokiej Bramy od strony Starego Miasta. W 2005 r. przeprowadzono powierzchniową konserwację jej murów, w przejeździe zamontowano bronę, a do niszy nad przejazdem powrócił wizerunek Matki Bożej z Dzieciątkiem osadzony w tym miejscu w XVIII w. (fot. M.L. Lewicka)

Fig. 4. High Gate Tower from the direction of Old Town. In 2005, the surface conservation of its walls was conducted; a portcullis was installed in the gateway and a depiction of the Virgin with Child which was originally placed there in the 18th century was put back in the recess above the gate (photo by M.L. Lewicka)

zana do konserwatorskiej nadbudowy; odcinka 11 – relikw południowej bastei bramy zamku (utrwalony na powierzchni gruntu) wskazany do konserwatorskiej nadbudowy.

Obiekty niezachowane przestrzennie, dla których są przekazy historyczne i znana lokalizacja

Problem odnosi się głównie do terenów komunikacji kołowej i pieszej. W zależności od uwarunkowań środowiskowych działania konserwatorskie polegają na oznaczeniu na powierzchni terenu miejsc lokalizacji budowli obronnych z pokazaniem geometrii ich kształtu, parametrów z sugestią materiału, z którego były wykonane (kamień, cegła). Dotyczy odcinka 3 – plan Bramy Dolnej w pasie drogowym (poza ciągiem komunikacji, odsłonięcie ka-

walls, causing their corrosion. The changes to the current landscape and its layout shall unearth the historic wall and expose the face which was originally visible. The consolidation and reintegration activities shall include the reconstruction of some lost elements of the defensive structures to show their location, layout or dimensions. The form and extent of the wall reconstructions as well as the scope of the removal of the 19th-century leveling embankments are determined by the assumptions made in respect of conservation, landscape, urbanization, education and use of terrain. The operations regard the following: section 5 – round bastion by old Water Door and the city moat counterscarp wall; section 6 – high and low walls in the area of the square; section 7 – complex of defensive works of Upper Gate with gate neck, barbican tower and the pillars of the bridge across the moat; section 8 – high wall – stone basecourse of east part of the section – to be exposed from the embankment, unearthing and vertical extension the city moat counterscarp wall¹⁷; section 9 – possible display of “broken tower” and the first Mill Gate; section 10 – low wall of the castle berm from the side of the moat with a round bastion by the Łyna River and the walls in the castle moat by the corner tower of the berm and separation wall; round bastion by the river (preserved at ground level) – for vertical extension; section 11 – relic of south castle gate round bastion (preserved at ground level) for vertical extension.

*Unpreserved spatial structures
with historical records and known location*

The problem regards mainly the areas of vehicle and pedestrian traffic. Depending on local conditions, the conservation activities include marking the location of defensive works on the ground with their shape, parameters, suggesting the material which was used originally to build them (stone, brick). Section 3 – plan of Lower Gate within the road lane (beyond circulation path, exposure of the stone basecourse of the round bastion with brick vertical extension); point of contact between section 4 and 5 (Staszica St.) – plan of two lines of the city wall; point of contact between section 5 and 6 (Lelewela St.) – plan of two lines of the city wall and the moat counterscarp wall.

*Jedności Słowiańskiej Square
in front of High Gate
– cultural heritage of the place*

The cultural heritage hidden under Jedności Słowiańskiej Square was unearthed in 2011–2014, including the exposure of the walls of the rectangular foregate built along with Upper Gate in the 2nd half of the 14th century. It led the traffic from the city directly along the axis of the gate. The original threshold width of the way in its front wall is filled up with a wall of a younger structure with the remains of its gate. The unearthed relics of the struc-

¹⁷ Archeological studies of the counterscarp wall were conducted in 2018 by A. Mackiewicz.

miennego cokołu bastei bramnej z ceglana nadbudową); styku odcinków 4 i 5 (ul. Staszica) – plan dwóch linii muru miejskiego; styku odcinków 5 i 6 (ul. Lelewela) – plan dwóch linii muru miejskiego i mur przeciwskarpy fosy.

Plac Jedności Słowiańskiej przed wieżą Wysokiej Bramy – dziedzictwo kulturowe miejsca

Dziedzictwo kulturowe ukryte pod nawierzchnią pl. Jedności Słowiańskiej ujawniono w latach 2011–2014. Odsłonięto wówczas mury prostokątnego w planie przedbramia wznoszonego wraz z budową Bramy Górnej w 2. połowie XIV w. Kierowało ono wyjazd z miasta na wprost w osi bramy. Zachowana w jego czołowej ścianie progo wa szerokość przejazdu wypełniona jest murem młodszej budowli z pozostałościami furty wiodącej do jej wnętrza. Odkryte relikty budowli dowiodły istnienia barbakanu przed Bramą Górną (il. 4). Wnętrze tej masywnej budowli wypełnione było dużą liczbą artefaktów o wartości muzealnej – skład kamiennych i żeliwnych kul armatnich, ceramiczne skorupy, monety, fajki ceramiczne. Dokonane odkrycie odmieniło sposób myślenia o przyszłej formie zagospodarowania miejskiego placu przed Wysoką Bramą oraz ożywiło przygotowania do realizacji miejskich plant.

Basztę barbakanu wybudowano około 1480 r. Kamieniny cokol ma plan kolisty wybrzuszonej podkowy dostawionej do czoła muru przedbramia. Mieści kazamatę wyposażoną w dwie strzelnice dla hakownic flankujących przyległe odcinki dna fosy, gruntową posadzkę w poziomie dna fosy, pozostałość wejścia do wnętrza baszty od strony i z poziomu przejazdu bramnego [13]. Oprawa strzelnic i strefa konstrukcyjna stropu z gniazdami po belkach stropowych wymurowane są z cegły. Trzon kondygnacji naziemnych baszty zapewne był cylindrem, co wynika z geometrii reliktu i tradycji budowlanej regionu, np. udokumentowanej dla obwarowań bramnych niedalekich Bartoszyca [11]. Odkrycie ceglanych filarów mostu bramnego, które kierowały wyjazd z miasta w bok z omijaniem baszty, dopełnia obraz dziedzictwa kulturowego, tymczasem ukryty pod powierzchnią pl. Jedności Słowiańskiej¹⁸ (il. 4) [14].

Zasięg badań archeologicznych pod pl. Jedności Słowiańskiej był ograniczany ruchem miejskim i nasyceniem gruntu instalacjami. Nie zdołano wyjaśnić, czy podparcie przęsła mostu było jedno- czy dwufilarowe, jak np. we Fromborku. W drugim przypadku odkryty filar mostu byłby połową podpory i wjazd na most poprzedzony byłby od strony miasta aneksem bramnym. Tę wariantowość przedstawiono na ilustracji 5.

Dla pozbawionej murów obronnych północnej części miasta zachowana jest ikonografia historyczna: kartografia, plany i rysunki inwentaryzacyjne z XIX w. oraz zbiór starych fotografii [5]. Wyniki badań archeologicznych i architektonicznych oraz studia konserwatorskie dostarczyły wiedzy o formie przestrzennej tej części obwarowań.

ture proved the existence of a barbican in front of Upper Gate (Fig. 4). The interior of this massive structure was filled with a lot of artifacts of museum value – storage of stone and cast iron cannonballs, ceramic shells, coins, ceramic pipes. The discovery changed the way of thinking about the future development of the square in front of High Gate and boosted the preparation to complete the old town green belt.

The barbican tower was built around 1480. The stone basecourse has a shape of a round bulging horseshoe annexed to the front of the foregate wall. It has a casemate with two shooting stations for hand cannons on the sides of the adjacent sections of the moat bottom, ground floor at the level of the moat bottom, remains of entrance to the tower from side and the level of the gateway [13]. The surround of the shooting stations and the structure of the ceiling with joist pockets are made of brick. Most probably the core of the structure of the tower above the ground was a cylinder which is evident from the geometry of the relic and the building tradition of the region documented e.g. for the gate defensive works in nearby Bartoszyce [11]. The discovery of brick piers of the gate bridge which led the way out of the city to the side around the tower completes the cultural heritage hidden for the time being under Jedności Słowiańskiej Square¹⁸ (Fig. 4) [14].

The scope of archeological studies under Jedności Słowiańskiej Square was limited by the city traffic and the congestion of underground piping and wiring systems. It was not explained if the bridge spans were supported by one or two piers like e.g. in Frombork. In the latter case the unearthed bridge pier would be half of the support and the way onto the bridge would have a gate annex from the direction of the city. Figure 5 shows this variant.

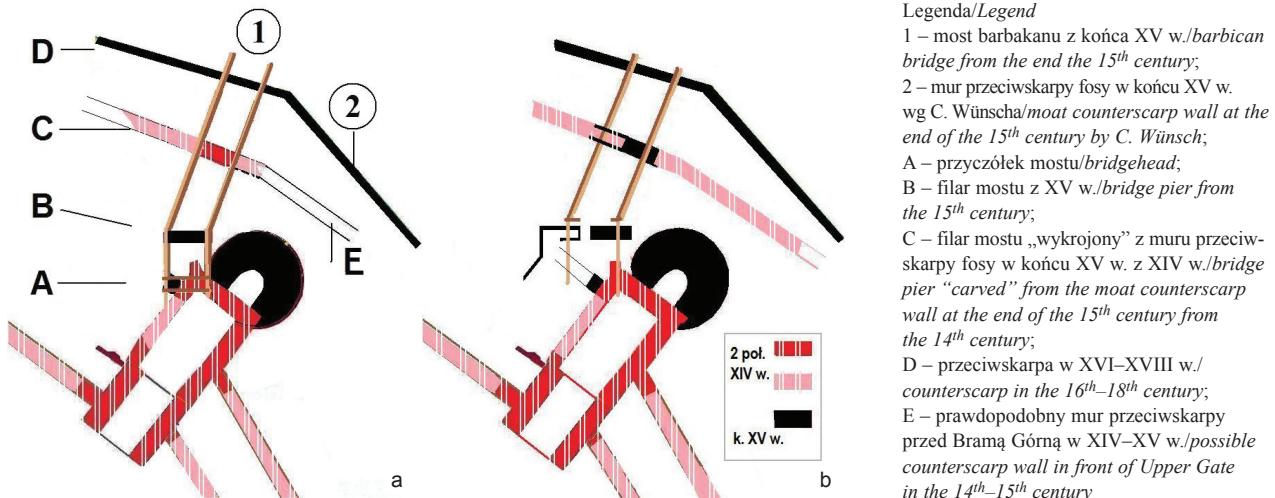
The north part of the city which does not have defensive walls has historical iconography: cartography, plans, survey drawings from the 19th century as well as a collection of old photographs [5]. The results of archeological and architectural studies as well as conservation studies provided knowledge of the spatial form of this part of the defensive facilities. The archeological and architectural studies of Mill Gate (2006) resulted in a conservation study of the original form with a concept of site exposure for this complex (2010) [12]. Next, the study-research task was extended to include the defensive works from Upper Gate to the castle and the river bank. The discovery and the studies of the Upper Gate barbican relics (2011–2014, 2018) completed the knowledge of the north front of the defensive facilities [15], [16]¹⁹. The contemporary architecture, protecting the relics of Upper Gate barbican, shall be at the same time an important part of the city infrastructure as it will complete the old town green belt in Olsztyn, remaining the city transportation, tourism and recreation node.

¹⁸ Structurally, the bridge piers are relatively weak for the loads caused by the city traffic so they can be halves of typical medieval bridges with two piers.

¹⁹ The research significantly increased the knowledge illustrated on the “Plan of Olsztyn circa 1800 in compliance with old completed plans”, C. Wunsch, 1933.

¹⁸ Odkryte filary mostu są relatywnie konstrukcyjnie słabe w stosunku do obciążeń komunikacyjnych miejskiej bramy, mogą więc być połowami typowych dla średniowiecza mostowych podpór dwufilarowych.

Il. 5. Olsztyn. Studia rozplanowania budowli obronnych w strefie planowanej inwestycji pod pl. Jedności Słowiańskiej:
 a – podparcie przęseł pojedynczym filarem, b – oparcie przęseł mostu na zdwojonym filarze; możliwe jest istnienie obiektu bramnego poza obszarem badań archeologicznych (oprac. M.L. Lewicka, 2014)

Fig. 5. Olsztyn. Study of the layout of defensive works in the area of planned investment under Jedności Słowiańskiej Square:
 a – support of the spans with one pier, b – support of the bridge spans on a double pier; it is possible that there is a gate structure outside the area of archeological studies (by M.L. Lewicka, 2014)

Po badaniach archeologicznych i architektonicznych Bramy Młyńskiej (2006) powstało dla tego zespołu konserwatorskie studium formy pierwotnej z koncepcją terenowej ekspozycji (2010) [12]. Następnie rozszerzono zadanie studialno-badawcze o ciąg budowli obronnych od Bramy Górnej do zamku i brzegu rzeki. Odkrycie i badania relikwów barbakanu Bramy Górnej (2011–2014, 2018) dopełniło wiedzę o północnym froncie obwarowań [15], [16]¹⁹. Współczesna architektura, która będzie ochraniać relikty barbakanu Bramy Górnej, będzie zarazem ważnym obiektem infrastruktury miasta. Zepnie obwód olsztyńskich plant, pozostając miejskim węzłem komunikacyjnym, turystycznym i rekreacyjnym.

Relikty barbakanu Bramy Górnej – inspirująca rola zabytku

Historyczna ruina barbakanu ma atrakcyjną formę cechującą się ekspresją przestrzenną i walorami estetycznymi. Ma wartość historyczną, emocjonalną, naukową i edukacyjną. Kumulowanie wartości kulturowych i użytecznych wymaga łączenia wymogów konserwatorskich z oczekiwaną przez społeczeństwo kreacją nowego założenia architektonicznego, które przejmie ciężar zadań miejsca i będzie ramą ekspozycji dla zabytku [17].

Masyw ścian ruiny barbakanu tkwi w zasypie głębokim na ponad 7 m. Usunięcie zasypu z fosi umożliwi pokazanie relikwów baszty jak dawniej, od strony fosi [14]. Takie rozwiązanie jest otwarte na asymilację nowych odkryć archeologicznych pod pl. Jedności Słowiańskiej. Niecka zachowanej fosi opiera się o nasyp przed Bramą

The relics of Upper Gate barbican – inspiring role of a historic monument

The historic ruin of barbican has an attractive form with spatial expression and esthetic qualities. It demonstrates historic, emotional, scientific, and educational values. The gathering of cultural and utilitarian values requires complying with conservation restrictions and socially expected creation of new architectural designs which take over the tasks of the place and shall provide a framework for the exposure of historic monuments [17].

The bulk of the walls of the barbican ruins is in a ditch which is over 7 m deep. The removal of the soil from the moat shall reveal the relic of the original tower, from the side of the moat [14]. Such a solution is open to assimilation of new archeological discoveries under Jedności Słowiańskiej Square. The original moat reaches the embankment in front of Upper Gate whose removal shall open the space under the square with the moat. Additionally, this shall reveal the stone basecourse of the city wall which is the side of the moat. Furthermore, it will provide access for tourists and recreation from the side of the moat to the lower level under the square with the barbican relics and to the Old Town. Another section of the defensive facilities adjoins the castle. Its cultural heritage includes the relics of Mill Gate. The relics of the defensive works in the place where the city fortifications adjoin the defensive walls of the castle berm include a corner round tower and the defensive walls separating the moat and providing wastewater systems in its bottom. The exposure of the location and the form of ruins of the structures which were “hidden” under the park lawns has both landscape and educational significance, but it shall also be subject to conservation study.

¹⁹ Badania znacząco wzbogaciły stan wiedzy zilustrowany na „Planie Olsztyna około 1800 r. według starych planów uzupełniony” C. Wünscha, 1933.

Górną, którego usunięcie połączy przestrzeń pod placem z fosą. Przy tym zabiegu zostanie odsłonięty kamienny cokół muru miejskiego tworzący południowy bok fosy. Od strony fosy będzie możliwe turystyczne i rekreacyjne wejście w dolny poziom pod placem z relikty barbakanu i na Stare Miasto. Kolejny odcinek obwarowań styka się z obwarowaniami zamku. Jego dziedzictwem kulturowym jest zespół reliktyw Bramy Młyńskiej. Styk fortyfikacji miasta z obwodem obronnym zamku wyposażony jest w relikty budowli obronnych podwala zamkowego z narożną okrągłą basztą i murami grodzącymi w fosie, obronnymi i kanalizującymi jej dno. Pokazanie lokalizacji i charakteru ruin budowli dotąd tkwiących pod parkowymi trawnikami ma znaczenie krajobrazowe i edukacyjne, ale przede wszystkim spowoduje poddanie ich opracowaniom konserwatorskim.

Budowlane interwencje rewitalizacyjne w realizacji olsztyńskich plant

Każdy odcinek murów obronnych charakteryzuje się odrębną formą przestrzenną, relacjami środowiskowymi, wiodącymi zadaniami konserwatorskimi. Musi być rozpatrywany jako odrębne zadanie problemowo-konserwatorskie i budowlano-inżynierskie. Celem jest krajobrazowa i kulturowa spójność w istniejącej różnorodności dwunastu odcinków. Charakterystyczne cechy murów dobrze zachowanych i generowany przez nie krajobraz staromiejski powinny być brane pod uwagę w programie konserwatorskim przyszłych działań tam, gdzie naziemnych obiektów brakuje. Standardy kulturowe i jakościowe dla rozwiązań projektowych wyznaczają monumentalne budowle: zamek, katedra, wieża Bramy Górnej. Współczesna kreacja architektonicznej oprawy reliktyw barbakanu Bramy Górnej będzie współistnieć z formami staromiejskich budowli warownych. Oczekiwany jest wysoki standard form architektury, materiału ceramicznego i wykonawstwa dla pokazania linii murów na froncie północnym na odcinkach 6, 8, 9, 10 i od strony południowej na odcinku 3.

Większość reliktyw muru obronnego po konserwacji i konsolidacji konstrukcyjnej oraz nadbudowaniu warstwą zabezpieczającą koronę dla terenowej ekspozycji będzie włączona w publiczną przestrzeń miasta. Specjalnego postępowania utrwalającego wymaga relikty narożnej baszty na odcinku 9 oraz związanych z nim fragmentów muru podzamcza i Bramy Młyńskiej. Ten pierwotnie najstarszy zespół, którego budowlana struktura utraciła spójność, wymaga specjalnej ochrony. Najkorzystniej byłoby chronić ekspozycję zespołu Bramy Młyńskiej pod współczesną osłoną.

Konkurs na projekt miejskich plant w Olsztynie

Otwarty konkurs na „urbanistyczno-konserwatorską koncepcję uformowania pierścienia Plant wokół Starego Miasta Olsztyna” sfinalizowany został 20 lipca 2017 r., po 20 latach przygotowań do jego przeprowadzenia. Celem konkursu było uczynienie i ekspozycja całego obwodu średniowiecznych fortyfikacji Olsztyna jako elementu współtworzącego staromiejskie wartości:

The restoration interventions in the design of the old town green belt in Olsztyn

Each section of the defensive walls has a unique spatial form, environmental relations, and requires conservation studies. As such, each of them must be considered as a separate conservation, construction, and engineering task. The objective is to achieve a landscape and cultural integrity in the existing variety of the twelve sections. The characteristic features of the well preserved walls and old town landscape generated by them should be taken under consideration in the future conservation programs, regarding the places where there are no historic structures above the ground. The cultural and quality standards of the design solutions are determined by the monumental structures, such as castle, cathedral, Upper Gate tower. The contemporary creation of the architectural exposure of Upper Gate barbican relics will exist alongside the forms of old town defensive structures. What is expected is high standard of architectural forms, ceramic material, and workmanship to display the lines of walls in the north front in section 6, 8, 9, 10 and from the south in section 3.

Most relics of the defensive wall, after conservation and structural consolidation as well as extension with a protective cover for field exposure, will be included into the public space of the city. A special preservation approach is required for the relic of the corner tower in section 9 and the fragments of the wall of the castle ward and Mill Gate connected with it. This originally oldest complex whose structure lost its integrity requires special protection. The best solution would be to protect the exposure of the complex of Mill Gate under a modern structure.

Competition for the design of the old town green belt in Olsztyn

The open competition for the “Urban and conservation of the design of the Green Belt around the Old Town in Olsztyn” was finalized in July 20, 2017, after 20 years of preparation to hold it. The objective of the competition was to present and expose the whole medieval fortification works in Olsztyn as an element co-creating old town cultural, landscape, historic, emotional, and educational values [18].

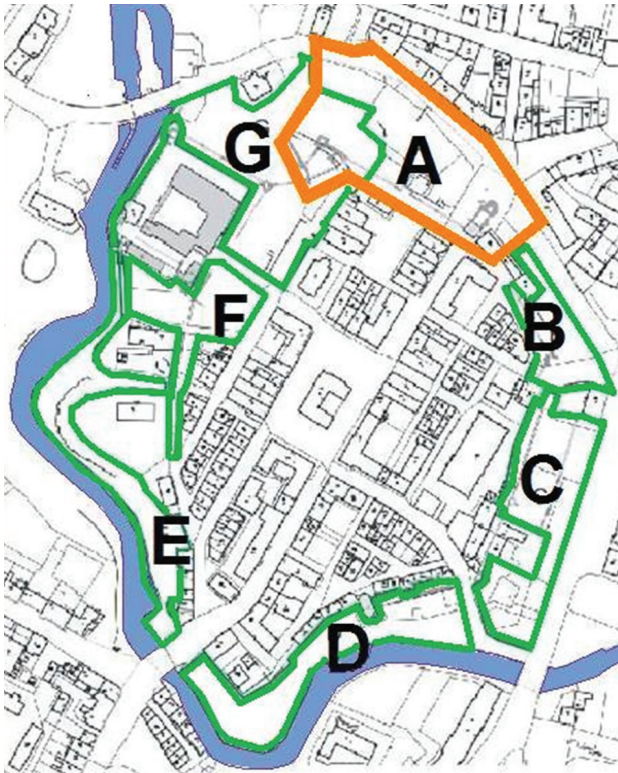
1. Scope and form of submission [19].

The conceptual design of the development of the whole circumference of historic fortifications covered area A–G (Fig. 6). Form of submission: drawings in a 1:500 scale on 2 sheets 100 × 70 cm; detailed solutions and perspective views from the level of human eye. The detailed design covered area A1, A2, A3 within area A (Fig. 6). The form of submission: development plan in a 1:200 scale; characteristic cross sections, structural landscaping elements, visualizations, perspective views from the level of human eye or axonometric; drawings on 2 sheets 100 × 70 cm; model in a 1:200 scale, presenting the concept the development of area A1 at High Gate.

2. Result of the competition.

The main prize was awarded to work no. 106 – Dżus GK Architekci from Olsztyn managed by the architect

Il. 6. Podział terenu plant na obszary zadaniowe:

obszar A – projekt realizacyjny;

od A do G – koncepcja architektoniczno-urbanistyczna (por. [18])

Fig. 6. Division of the area of the old town green belt into task areas:
area A – detailed design;

from A to G – architectural and urban concept (com. [18])

kulturowe, krajobrazowe, historyczne, emocjonalne, edukacyjne [18].

1. Zakres rzeczowy i forma opracowania [19].

Projekt koncepcyjny zagospodarowania całego obwodu dawnych fortyfikacji obejmował tereny A–G (il. 6). Forma podania: rysunki w skali 1:500 na 2 planszach 100 × 70 cm; szczegóły rozwiązań i perspektywy z poziomu człowieka. Projekt realizacyjny obejmował tereny A1, A2, A3 w obrębie terenu A (il. 6). Forma podania: plan zagospodarowania w skali 1:200; charakterystyczne przekroje, elementy małej architektury, wizualizacje, perspektywy z poziomu człowieka lub aksonometrie; rysunki na 2 planszach 100 × 70 cm; makieta w skali 1:200, przedstawiająca koncepcję zagospodarowania terenu A1 przy Wysokiej Bramie.

2. Wynik konkursu.

Główną nagrodę przyznano pracy nr 106 – Olsztyńskiej Pracowni Dżus GK Architektki kierowanej przez architekta Grzegorza Dżusa. Pracę przeznaczono do realizacji pod warunkiem uwzględniania zaleceń konserwatorskich na każdym etapie sporządzania projektów wykonawczych.

Fragmety Komunikatu Sądu Konkursowego (20.07.2017²⁰): *Praca zwycięska wyróżnia się profesjonalnym pod*

²⁰ Sąd Konkursowy pracował w składzie: Jan Salm – przewodniczący; Dominik Mączyński – zastępca przewodniczącego; Maria L. Lewicka – sędzia referent; Halina Zaborowska-Boruch – członek; Agnie-

Grzegorz Dżus. The work was admitted to be implemented on condition of meeting the conservation guidelines at each stage of developing working plans and specifications.

Excerpts of the Announcement of the Board of Competition (20.07.2017²⁰): *The prize-winning work has demonstrated an outstanding professional approach to the conservation as well as architectural and urban issues. Furthermore, it should be noted that the submitted work addressed the complexity and integrity of the design based on a comprehensive study of the area in question. The work is open to corrections which might result from the progress of studies. [...] it presents proposals taking into account the specific conservation and functional characteristic features of individual areas*²¹.

The impact of the competition on the concept of presentation and exposure of the fortifications of the Old Town in Olsztyn from July 2017

The restoration of the city moat by the cathedral in Olsztyn (section 5), being the first stage of the development of the old town green belt (completed in September 2018), was taking place at the same time when the competition was held. It was executed on the basis of an earlier competition by a different team of designers. It included a reconstruction of old gardens on an earth slope of the moat below a restored defensive wall (2014), a geometrical garden at the bottom of the moat at the foot of the cathedral in Olsztyn and a modern recreation area was developed next to it at the bottom of the moat and at the river by St James Bridge – beyond the defensive works but still within the old town green belt.

The design which won the competition from July 2017 refers much better to the history of the city and falls much closer within its tradition than the design described above. Furthermore, it takes into account the knowledge presented in the research documentations and conservation studies collected in the archives of the city and the regional conservation officer in Olsztyn. This resulted in the correct conservation concept of the urban study and the detailed design. Furthermore, the high quality of the design is also a result of the attitude of the team of designers to Olsztyn where they have lived their professional life and with which they have connected their creative ambitions. Most of the competition designs offered modern art solutions, treating the original fortification works as artistic substance, in the places where conservation solutions should have been offered²². For the implementation of the prize-winning de-

²⁰ The Competition Jury was composed of: Jan Salm – Chairperson; Dominik Mączyński – Vice-Chairperson; Maria L. Lewicka – reporting judge; Halina Zaborowska-Boruch – member; Agnieszka Warakomska-Poczobutt – member; Krzysztof Śmieciński – member; Magdalena Orlik – member; Ewa Bachory – member.

²¹ The contest files, City Office in Olsztyn.

²² The findings of research and studies collected in the conservation offices in Olsztyn were available to all teams participating in the competition, but it was rendered most adequately and with no manipulation in the form of the historic monuments in the drawings included in the first prize-winning design.

Il. 7. Olsztyn. Rozwiązania projektowe dla rejonu bram miejskich według zwycięskiego projektu pracowni Dżus GK Architekci: a, b – teren A, Wysoka Brama z niecką fosy, c – teren E–D, Brama Dolna

Fig. 7. Olsztyn. Design solutions for the area of the city gates presented in the prize-winning design work by Dżus GK Architekci: a, b – area A, High Gate with the moat, c – area E–D, Lower Gate

względem warsztatowym opracowaniem tematyki konserwatorskiej oraz zagadnień architektoniczno-urbanistycznych. Godna podkreślenia jest sygnalizowana w opisie kompleksowość i spójność przedstawionej koncepcji oparta na wszechstronnym rozpoznaniu terenu opracowania. Praca ma charakter otwarty dopuszczający korekty wynikające z postępu badań. [...] zawiera propozycje uwzględniające bardzo wnikliwie specyfikę konserwatorską i funkcjonalną poszczególnych obszarów²¹.

Plon konkursu na koncepcję uczytelnienia i ekspozycji fortyfikacji Starego Miasta w Olsztynie z lipca 2017

Równoległe do omawianego konkursu przeprowadzano w Olsztynie rewaloryzację fosy miejskiej przy katedrze (odcinek 5) jako pierwszy etap tworzenia miejskich plant (ukończona we wrześniu 2018 r.). Realizowana ona

sign to be successful, the reconstruction of walls on historic relics must be performed by high class conservators experienced in medieval brick wall restoration projects.

As a result of the implementation of the prize-winning design from July 2017, within the restoration and reintegration of the old town defensive brick structures, their form and substance, including the reconstructed sections, will exist next to the creation of contemporary elements, providing a background for the historic structures. The primary objective of the design of the old town green belt is to protect and expose the historic defensive works in the old town landscape of Olsztyn.

Translated by
Tadeusz Szalamacha

sza Warakomska-Poczobutt – członek; Krzysztof Śmieciński – członek; Magdalena Orlik – członek; Ewa Bachory – członek.

²¹ Akta konkursu, UM w Olsztynie.

była na podstawie wcześniejszego konkursu przez inny zespół projektantów. Odtworzono dawne ogrody na ziemnym stoku fosy poniżej odrestaurowanego muru obronnego (2014) i geometryczny ogród na dnie fosy u stóp katedry. Obok w nowoczesnej stylistyce urządzone strefę rekreacji na dnie fosy oraz nad rzeką przy moście Świętego Jakuba – poza zasięgiem pasa warownego, ale w granicach plant.

Projekt, który zwyciężył w konkursie z lipca 2017 r., zdecydowanie trafniej i pełniej od wyżej wspomnianej realizacji wpisuje się w tradycję historyczną miasta. Uwzględnia wiedzę zawartą w dokumentacjach badawczych i studiach konserwatorskich zgromadzonych w archiwach miejskiego i wojewódzkiego konserwatora w Olsztynie. Zaowocowało to poprawnością konserwatorską w studium koncepcji urbanistycznej i w projekcie realizacyjnym. Walory projektu niewątpliwie mają też źródło w stosunku zespołu autorskiego do Olsztyna, z którym związali życie zawodowe i ambicje twórcze. W większości projektów konkursowych, w miejscach gdzie należało zaproponować rozwiązania konserwator-

skie, pojawiały się propozycje z dziedziny sztuki współczesnej traktujące zabytek fortyfikacyjny jak tworzywo artystyczne²². By realizacja zwycięskiego projektu stała się sukcesem, odtworzenia murów na zabytkowych relikwach muszą być wykonane przez wysokiej klasy konserwatorów, doświadczonych w realizacjach na średnio-wiecznych murach ceglanych.

W realizacji zwycięskiego projektu z lipca 2017 ceglana budowle staromiejskich obwarowań, ich forma i substancja z partiami odtworzeń w ramach restauracji i reintegracji sąsiadować będą z kreacją współczesnych elementów, pozostających tłem dla zabytkowych budowli. Nadzrędnym celem realizacji miejskich plant jest ochrona i wyeksponowanie zabytkowych budowli obronnych w staromiejskim krajobrazie Olsztyna.

²² Dorobek badawczo-studialny zgromadzony w urzędach konserwatorskich Olsztyna był dostępny dla wszystkich zespołów biorących udział w konkursie, ale najtrafniej i bez manipulowania formą zabytku został przeniesiony na rysunki projektu nagrodzonego pierwszym miejscem.

Bibliografia/References

- [1] Bonk H., *Geschichte der Stadt Allenstein*, Bd. 3, Allenstein 1930, [reprint: Oficyna Wydawnicza Pruthenia, Olsztyn 2016].
- [2] Chodkowska W., Sikorski J., *Badania historyczno-architektoniczne murów miejskich Olsztyna*, Olsztyn 1995, [mpis, PSOZ, Olsztyn].
- [3] Sobieraj J., *Umocnienia miejskie średniowiecznego Olsztyna. Założenia do wykorzystania (uczelnienia) istniejących relikwów archeologicznych*, Olsztyn 2014, [mpis, UM Olsztyn].
- [4] Rzempoluch A., *Architektura i urbanistyka Olsztyna 1353–1953*, UM Olsztyna, Olsztyn 2004.
- [5] Przyppkowski J., *Prusy Wschodnie – dokumentacja historycznej prowincji. Zbiory fotograficzne dawnego Urzędu Konserwatora Zabytków w Królewcu*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2006 [CD].
- [6] Mackiewicz H., *St. XXIV wykop 50 – baszta muru niskiego przy katedrze*, Stawiguda 2003, [mpis, Archiwum MKZ, Olsztyn].
- [7] Lewicka M.L., *Badania historyczno-architektoniczne zespołu budowli obronnych Bramy Młyńskiej w Olsztynie*, „Rocznik Warmińsko-Mazurski” 2008, T. 1, 153–200.
- [8] Lewicka M.L., *Badania historyczno-architektoniczne odkrytych relikwów obwarowań miejskich na terenie starego miasta w Olsztynie – obszar pomiędzy Wysoką Bramą a Parkiem Zamkowym*, Warszawa 2006, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [9] Mackiewicz H., Mackiewicz A., Kaczyński B., *Sprawozdanie z badań archeologicznych w Olsztynie na st. XXIV wykopy 97a–97k (pl. Jedności Słowiańskiej – ul. Lelewela) od 20 lipca do 31 sierpnia 2010 r.*, t. 1, 2, Stawiguda 2010, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [10] Mackiewicz A., Kaczyński B., *Sprawozdanie z badań archeologicznych, wyprzedzających realizację projektu „Rewitalizacja obszaru pomiędzy Starym Miastem a Ratuszem w Olsztynie” przeprowadzonych na Placu Jedności Słowiańskiej w Olsztynie (dz. 11/5, 22/8, 23, 42, 43 i 44, obrob. 64) wykop 110*, t. 1, Olsztyn 2012, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [11] Lewicka M.L., *Obwarowania średniowiecznego Olsztyna w świetle najnowszych badań historyczno-architektonicznych*, [w:] A. Górski (red.), *Obwarowania miast. Problematyka ochrony, konserwacji, adaptacji i ekspozycji*, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kożuchowskiej, Kożuchów 2010, 176–193.
- [12] Lewicka M.L., *Studium konserwatorskie do projektu ekspozycji relikwów budowli obronnych zamku i starego miasta Olsztyna na odcinku północnym – rejon fosy zamkowej (Park Podzamcze), północne obrzeże Targu Rybnego, Plac Jedności Słowiańskiej*, Warszawa 2011, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [13] Lewicka M.L., *Opinia do sprawozdania z badań architektonicznych relikwów przedbramia Bramy Górnej w Olsztynie*, Warszawa 2012, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [14] Lewicka M.L., *Opinia konserwatorska dotycząca relikwów architektonicznych odsłoniętych w uzupełniających badaniach archeologicznych na placu Jedności Słowiańskiej w Olsztynie w rejonie Bramy Górnej (dz. Nr 22/8 ob. 64)*, Warszawa 2015, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [15] Lewicka M.L., *Analiza inżyniersko-budowlana uwarunkowań do przyszłej ekspozycji relikwów barbakanu Bramy Górnej w Olsztynie, w przestrzeni funkcjonalnej miasta*, Warszawa 2013, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [16] Lewicka M.L., *Wnioski konserwatorskie z oceną budowlano-konserwatorską sposobu i formy ekspozycji relikwów budowli obronnych, odsłoniętych w trakcie badań archeologicznych, przeprowadzonych w parku Miejskim Podzamcze – stanowisko XXIV, wykop 82b, 108b2, 111, 112, 113, 114 a i b, 115 a,b,c, 116*, Warszawa 2013, [mpis, MKZ, Olsztyn].
- [17] Lewicka M.L., *Konserwatorski i użytkowy aspekt odsłoniętych w 2012 r. zewnętrznych budowli Bramy Górnej w Olsztynie*, „Olsztyński Rocznik Konserwatorski” 2014, 43–68.
- [18] Lewicka M.L., Mączyński D., *Założenia do regulaminu konkursu architektoniczno-urbanistycznego. Konkurs studialny na koncepcję uczelnienia i ekspozycji fortyfikacji starego miasta w Olsztynie*, Warszawa 2014, [mpis, UM, Olsztyn].
- [19] Wydział Inwestycji Miejskich, Gmina Olsztyn, *Regulamin konkursu na koncepcję studialną uczelnienia i ekspozycji fortyfikacji Starego Miasta w Olsztynie*, Olsztyn 2017.

Streszczenie

Tematem pracy jest konserwatorski proces przygotowania naukowych podstaw dla rozwiązań projektowych przyszłych plant w Olsztynie. W artykule przedstawiono efekt części prowadzonych przez autorkę od 20 lat badań: historycznych, architektonicznych z archeologią oraz konserwatorskich studiów przedprojektowych – wybranych pod kątem powiązań z realizacją plant według projektu wyłonionego w wyniku ogólnopolskiego konkursu architektoniczno-urbanistycznego. Omówiono też historyczną wartość staromiejskich obwodów obronnych oraz samą ideę miejskich plant.

Konkurs na miejskie planty ogłosił Urząd Miasta w Olsztynie w 2017 r. Zwycięska praca będzie realizowana. Dokumentacje z dotychczasowych badań i studiów konserwatorskich nad średniowiecznymi obwarowaniami miasta i zamku stanowiły merytoryczną jej podstawę. Wyłoniony w konkursie projekt satysfakcjonuje pod względem poziomu opracowań kulturowych i projektowanych rozwiązań oraz uwzględnienia tego, co najistotniejsze w dorobku studialnym i badawczym przygotowanym w przeszłości na zamówienie służb konserwatorskich w Olsztynie. Na obszarze przyszłych plant zabytkowe budowle współistnieć będą ze współczesnymi obiektami staromiejskiej infrastruktury i zielenią parkową.

Słowa kluczowe: zabytki, architektura obronna, Olsztyn, planty, konserwacja

Abstract

The subject of the work is the conservation process of preparing the scientific basis for design solutions for future old town green belt in Olsztyn. The article presents the effect of parts of research carried out by the author for 20 years: historical, architectural and archeological and conservation pre-design studies – selected in terms of connection with the implementation of the belt of greenery according to the project selected as a result of a nationwide architectural and urban competition. The historical value of the Old Town defense districts and the idea of the urban green belt were also discussed. The old town green belt competition was announced by the City Hall in Olsztyn in 2017. The first place awarded for the work will be carried out. Documentations from previous research and conservation studies on the medieval fortifications of the city and the castle were the substantive basis for the winning work. The project selected in the competition is satisfactory in terms of the level of cultural studies and proposed solutions, and taking into account what is the most important in the study and research developed in the past on the order of the conservation services in Olsztyn. In the future old town green belt area, historic buildings will coexist with modern facilities of the Old Town infrastructure and park greenery.

Key words: monuments, military architecture, Olsztyn, old town green belt, conservation

Święty Dominik
– fragment malowidła na ścianie kaplicy
św. Dominika w kościele pw. św. Mikołaja
w Kamieńcu Podolskim (Ukraina)
(fot. E. Świąćka)

Saint Dominic
– a fragment of the mural on the wall of
St Dominic Chapel in St Nicholas Church
in Kamianets-Podilskyi (Ukraine)
(photo by E. Świąćka)